

Štruktúra reálnych predmetov metafyzického realizmu a podstata samostatného myslenia Edity Steinovej

Alžbeta Dufferová

1. ÚVOD

Táto štúdia uvažuje predovšetkým nad dizertačnou prácou Petera Voleka¹ a nad opusculom Edity Steinovej² o Husserlovej fenomenológii a filozofii sv. Tomáša Akvinského vo svetle náuky Luz González Umeresovej.³ Chce poukázať na prínos niektorých epistemologických postrehov Edity Steinovej do teórie poznania v štruktúre reálnych predmetov metafyzického realizmu ako aj na význam jej samostatného myslenia. Je zároveň hľadaním príčin, pre ktoré sa táto významná filozofka našej doby vracia k tradičným teóriám s rozhodným metafyzickým postojom.

2. ANALYTICKÁ A METAFYZICKÁ TEÓRIA POZNANIA

Na prvý pohľad rozdiel medzi Keithom Lehrerom a napríklad Františkom Sirovičom nie je významný. Keith Lehrer je predstaviteľom analytického filozofického myslenia a zaoberá sa teóriou poznania, analyzuje ho, skúma pravdu a akceptáciu, rozoberá fundacionalistickú teóriu, nefalibilistický fundacionalizmus a omylné základy, vysvetľuje explanačnú koherenčnú teóriu, internú koherenciu a osobné zdôvodnenie.⁴ Obsahom náuky o poznaní Františka Siroviča je skúmanie významu a zmyslu epistemológie, tradičných odpovedí na skepticizmus, zmyslu a nezmyslu, poznania a viery, pravdy, zmyslovosti a jej zástoja v poznaní, zástoja konceptualizácie, súdu, abstrakcie a priori, pojmových rámcov, pravdy a nepravdy, omylu, pamäti a svedectva a integrujúcej múdrosti.⁵

Avšak keď sa letmo pozrieme na stručné zhrnutie náuky o jednote vedenia či poznania u Luz González Umeresovej, hneď zistíme podstatný rozdiel oboch uvedených filozofov. Luz González Umeresová sa venuje trom základným témam.

¹ P. VOLEK, *Teória poznania u Edity Steinovej: Metafyzické základy poznania u Edity Steinovej v porovnaní s Edmundom Husserlom a Tomášom Akvinským*, Baďín: Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 1998.

² E. STEINOVÁ, *Husserlova fenomenologie a filosofie sv. Tomáše Akvinského: Pokus o srovnání*, Řím: Křesťanská akademie Řím, 1996.

³ L. GONZÁLEZ UMERES, *La Unidad del Saber*, Piura, Perú: ADEU Universidad de Piura, 1975.

⁴ Por. K. LEHRER, *Teória poznania*, Bratislava: INFOPRESS, 1999, s. 6–8.

⁵ Por. F. SIROVIČ, *Ludské poznanie: Základné filozofické problémy*, Nitra: Spoločnosť Božieho Slova v Nitre, 2002, s. 5–7.

Týkajú sa *podstaty vedenia* a jej etymologických a historických prameňov,⁶ skúma *stupne vedenia a vzťah medzi nimi*⁷ podľa antických filozofov a kresťanských mys-

⁶ Luz González Umeresová skúma etymologické pramene „vedenia“, ktoré v španielčine (*saber*) môže byť buď ako podstatné meno a vtedy je synonymom poznania, alebo ako sloveso a vtedy je to akt poznania alebo získania vedy. Užívanejší je práve tento druhý význam, ktorý ale do slovenčiny prekladáme iba podstatným menom. Ak obsah tohto pojmu skúmame diachronickou perspektívou, tak jeho pôvod nachádzame v latinskom výraze *sapientia* a *sapere*. V stredoveku oba tieto výrazy nadobudli bohaté odtieňky v širokom zmysle a znamenajú ono poznanie, ktoré umožnila milosť Božia a ktorému sú všetky ostatné poznania podriadené. Je tu však zároveň aj staršie gr. slovo σοφία, ktoré má silnú filozofickú konnotáciu. Úctyhodné meno σοφός sa podľa Ciceróna prvýkrát aplikovalo na Pytagora, ktorý pestoval poznanie málo bežným spôsobom. Homér používal výraz ako vlastnosť a návyk technického typu, neskôr nadobúda špekulatívne i praktické črty, vďaka geniálnemu rozvoju veľkých antických filozofov. Pri historických prameňoch je prvým zastavením Parmenides so svojou poéomou *O Bytí*. Poznať nie je to isté ako mieniť. Zatiaľ čo mať názor je nechať sa viesť zdaním a tým, čo nám poskytujú zmysly, poznať je niečo hlbšie a trvácnejšie. Je to prekročiť senzoriálnu stenu prostredníctvom inteligencie – voúς – a objaviť veci nie také, ako sa javia, ale aké v skutočnosti sú, v ich autentickom bytí. Toto poznanie poskytuje súd o bytí, pravdivý súd a oznamuje ho prostredníctvom λόγος, čo je ideou poznanej veci. Poznať u Parmenida je rozlíšiť medzi zdaním δόξα (očakávanie, mienka, názor, predstava, predpoklad, klam, namyslenosť; sláva, chvála) a bytím ἀλήθεια (pravda, pravdivosť, úprimnosť, pravá akosť, pravý predmet). Platón zdedil čiastočne filozofickú tradíciu Parmenida a obohatil ju svojimi geniálnymi intuíciami, vypracuje svoju vlastnú teóriu poznania. Vedenie je definovanie, tzn. prístup k esencii toho, čo sa vidí a vníma zmyslami, je to intímna a skrytá podstata, ktorú si človek osvojí jedine prostredníctvom života štúdií a asketického zriekania. Aristoteles chce poznať, prečo skúmaná vec je taká, aká je, t. j. mať poznanie esencie nielen ako obsahu definície, ale ako toho, čo podstatne buduje veci (= príčinu vecí – kauzalita). Pre Aristotela σοφία je vedou prvých princípov – περί ἀρχῶν ἐπιστήμη, t. j. *prima filosofia*. Sv. Augustín je prvý z filozofov, v ktorom viera činí myslenie úrodným, a je teda vo vlastnom zmysle kresťanským filozofom. Jeho teória poznania pod menom doktrína osvetlenia považuje *sapientiu* za neomylné svetlo inteligencií, ktorá transcenduje všetku ľudskú vedu a ktorá sa zúčastňuje na nestvorenom svetle Boha. Pokiaľ sa zaoberá ľudskými vecami, je to filozofická múdrosť, pokiaľ božskými, je to múdrosť teologická. Ľudská múdrosť spočíva vo vládnutí mysle nad vášňami, lebo jedine oslobodenie od vášní umožní, že rozum môže objasniť pravdu. Pre Augustína byť rozumný, racionálny nie je to isté ako byť múdрым. Pre sv. Tomáša Akvinského je *sapientia* najvyššou formou vedenia a je to vlastne metafyzika. *Sapientia* v analogickom zmysle je jedna z dvoch posledných foriem vedenia. Jedna sa vzťahuje na filozofiu, druhá na posvätnú vedu alebo na nadprirodzenú teológiu (prirodzenou teológiou je teodícea). Spoločné obom týmto formám vedenia je to, že majú misiu, poslanie usporiadať, riadiť a činiť poriadok. Byť múdрым znamená súdiť o každom druhu poznania v súlade s poslednou príčinou toho druhu a nevytvárať súd o vyššom uchýľujúc sa k nižším kauzám.

Pre moderný vek, ktorý začína R. Descartom, vedieť znamená mať evidenciu. Všetko, čo sa rozumu nejaví s jasnosťou a rozlíšene, nie je poznanie v prísnom zmysle, dokonca ani nemá ontologickú konzistenciu. Tu nastáva osudný obrat. Nie reálny svet je tým, čo dáva mysli konzistenciu, ale myslenie robí svet konzistentným. Ide tu o voľbu gnozeologickej imanencie, ktorá sa časom zmení na relativizmus, ten na subjektivizmus, agnosticizmus, skepticizmus a ateizmus.

⁷ Je ich päť: 1. τέχνη nie je hocijaká činnosť, ale taká, ktorá sleduje určité pravidlá. Dnes je to technická schopnosť, poznanie a vedomosť a je to prvý stupeň ľudského poznania. 2. ἐμπειρία, ďalší stupeň poznania podľa Aristotela, do iných jazykov sa prekladá ako experientia, skúsenosť, zážitok, t. j. zmyslové chápanie vonkajšej skutočnosti, ktoré získavame prostredníctvom skúsenosti. Charakteristikou tohto stupňa poznania je možnosť overovania, t. j. potvrdenie súdov o formulovanej skutočnosti, ktorá vychádza z tejto skúsenosti. Dnes pod týmto stupňom poznania chápeme to, čo sme získali experimentáciou, pokusmi v oboroch ako fyzika, chémia, psychológia, ekonómia, sociológia, antropológia, je to druhý stupeň ľudského poznania. 3. ἐπιστήμη (= veda), podľa Aristotela je to systematizované poznanie, vedenie a rigorózne dokázané, to, čo nám odovzdáva kauzy vecí. Od 17. storočia sa táto veda závažným tempom rozmohla. Je to tretí stupeň poznania. Dnes tu zahŕňame presné vedy. „Veda je taký spôsob poznania, ktorý si nárokuje formulovať prostredníctvom rigorózných a prispôbovaných jazykov – pokiaľ možno pomocou matematického jazyka – zákony, ktorými sa

liteľov⁸ a zaoberá sa *možnosťami jednoty vedenia a poznania* dnes.⁹ Konštatuje súčasný gnozeologický neporiadok a nazýva ho neusporiadanosťou.¹⁰ Keith Lehrer zostáva pri striktnnej analýze, František Sirovič vychádza z metafyzického syntetizujúceho pohľadu na poznanie a zameriava sa na „integrujúcu múdrosť“.

3. INTEGRUJÚCA MÚDROŠŤ EDITY STEINOVEJ

Edita Steinová vo svojom epistemologickom vývoji sa opiera o Kanta, Husserla a iných, necháva sa nimi inšpirovať, ale jej voľba je realistická a metafyzická. Uvažuje nad postojom novodobého filozofa, ktorý vieru vylučuje a ktorý si myslí, že vystačí iba s prirodzeným poznaním a neuvedomuje si, ako je ochudobnený a ako ochudobňuje. Podľa nej filozof,

ktorý stojí na pôde viery, má už predom absolútnu istotu, ktorá je potrebná k vybudovaniu nosnej stavby. Ostatní musia takéto východisko najprv hľadať, a tak je úplne samozrejmé, že sa kritika poznania musela stať v modernej filozofii základným odborom a že sa hlavné úsilie veľkých filozofov muselo týkať práve jej.¹¹

riadia rôzne poriadky“ (José FERRATER MORA, *Diccionario de Filosofía*, zv. 1, Buenos Aires: Sudamericana, 1971, s. 284). Exaktné vedy sú schopné opísať sériu fenoménov, dokázať ich prostredníctvom pozorovania faktov a experimentácií, predpovedať, či už úplne alebo štatisticky budúce deje. 4. θεωρία je štvrtý stupeň ľudského poznania. Antickí myslitelia užívali tento termín v inom zmysle, než ktorý mu dávame dnes. θεωρία je synonymum vízie, tzn. prenikanie do esenciálnej transparentie vecí. Teória je intelektuálna kontemplácia nemateriálnych reálnych predmetov, ku ktorej nemožno prísť ani prostredníctvom εμπειρία, ani prostredníctvom επιστήμη. θεωρία aj dnes je vlastným stupňom metafyziky alebo prvej filozofie, ktorú považoval sv. Tomáš Akvinský za múdrosť a za rektora ostatných ľudských poznání a vedení. 5. θεολογία je posledný stupeň a úroveň poznání. Je to teologické poznanie, sapientia simpliciter, a zaoberá sa pravdami Božími, zjavenými človekovi, aby istým spôsobom dosiahol spásu (por. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae*, I, q. 1, a. 1). Teológia hľadá racionálne vysvetlenie týchto právd, ktoré prevyšujú možnosti prirodzeného poznania a odovzdáva ich človekovi. Por. GONZÁLEZ UMERES, *La Unidad del Saber*, s. 8–12.

⁸ Joseph Pieper napr. sa vyjadruje o *intuícii*, ktorá je akoby otvoreným okom ducha, usmernená na „prijmajúci pohľad“ na veci bez potreby úsilia o chápanie. Kantovo myslenie o „poznání“ považuje za čudné, pretože Kant hovorí iba o rozumovaní (diskurze) a úvahe. Poznanie či vedenie je podľa neho súčasné pôsobenie, činnosť, aktuácia toho, čo antickí myslitelia označovali ako *ratio* a *intellectus* (por. É. GILSON, *El realismo metódico*, Madrid: Rialp, 1963, s. 70). Diskurz (*ratio*) je úsilie, výkon ľudského ducha, ktoré pracne chápe prostredníctvom racionálneho diskurzu to, čo sa mu núka, ale diskurzívne myslenie je doprevádzané, popretkávané komprobačnou víziou bez úsilia toho, čo nazývame *intellectus*, čo je pasívna schopnosť duše, alebo recepčná schopnosť, ktorej aktivita spočíva v prijímaní (por. J. PIEPER, *El ocio y la vida intelectual*, Madrid: Rialp, 1960, s. 22). Vedenie, vedieť je teda vidieť intuitívne a k tomu rozumovanie, ináč povedané, vedieť je uvažovať a kontemplanovať (GONZÁLEZ UMERES, *La Unidad del Saber*, s. 12–14).

⁹ Esenciou našej prirodzenej schopnosti poznávať je transcendovať ľudské hranice. To, čo vyznačuje človeka, je *ratio* a *intellectus*, ktorý sa nachádza za tým, čo mu náleží. Iba táto nadľudská zložka je schopná ho naplniť a uspokojiť jeho poznávajúcu schopnosť. To je metafyzická voľba a realistická gnozeologická koncepcia, zriedkavá u súčasných mysliteľov.

¹⁰ Por. GONZÁLEZ UMERES, *La Unidad del Saber*, s. 14, 43.

¹¹ STEINOVÁ, *Husserlova fenomenologie a filosofie sv. Tomáše Akvinského*, s. 11.

Tieto jej vyslovené slová sú výsledkom úvah a záveru, že „prirodzené poznanie je iba jednou z možností.“¹² Nepovažuje totiž za pravdu to, žeby všetko, čo je prirodzenému poznaniu neprístupné, bolo celkom neprístupné nášmu duchu. Náš duch je akoby na púti s naším životom, raz dôjde do cieľa. Tam spozná všetko, čo je pre neho spoznatelné, a to v jednom jedinom nahliadnutí. A „mnohé z toho, čo vtedy nahliadne, je mu zdeľované skrze zjavenie už behom jeho pozemskej existencie,“ aby nevybočil z cesty a bezpečne prišiel do cieľa. Obsah zjavenia chápe vierou, „ktorá za pozemského putovania predstavuje vedľa prirodzeného poznania druhú cestu k dosiahnutiu vedenia.“ Zjavenie obsahuje aj poznanie, ktoré by mohli dosiahnuť iba niektorí, alebo čo by mohlo byť poznané iba s čiastočnou istotou. „To všetko je myšlienkovým pochodom celej modernej filozofii veľmi vzdialené,“ konštatuje a pristupuje k svojej téze, ktorá predstavuje rozhodujúci sporný bod v epistemológii:

Ak viera poskytuje pravdy, ktoré nie je možné dosiahnuť inou cestou, nemôže sa filozofia týchto právd viery zriecť, lebo by sa na jednej strane vzdala svojho univerzálneho nároku na pravdu a na druhej strane by sa vystavovala nebezpečeniu, že sa do toho priestoru poznania, ktorý jej zostáva, vlúdi nesprávnosť, lebo pri organickej súvislosti celej pravdy môže každá časť dospieť do nepravého svetla, ak sa zriekne spojenia s celkom.¹³

Z tejto tézy vyvodzuje potom materiálnu závislosť filozofie na pravde. K formálnej závislosti filozofie na pravde sa prepracuje tvrdením, že ak viera vlastní najvyššiu istotu, ktorú môže ľudský duch dosiahnuť a ak si filozofia kladie nárok na túto najvyššiu dosiahnuteľnú istotu, tak potom je nutné, aby si filozofia osvojila istotu viery. „Dosiahne to tým, že jednak prijme pravdy viery, a ďalej aj tým, že všetky ostatné pravdy pomerí s týmito pravdami ako s posledným kritériom.“¹⁴

4. ZÁKLADY TEÓRIE POZNANIA EDITY STEINOVEJ

Rozlišovanie, ktoré urobila Edita Steinová medzi *quaestio facti* a *quaestio iuris*, môžeme považovať za základ jej teórie poznania.¹⁵ Jej postulát je fenomenologický, vychádza z bezpredpokladovosti. Rozlišuje nielen medzi poznaním v širšom zmysle slova („prijatie podnetu“ – *Kenntnisnahme*), ktoré nepovažuje za dostatočný podnet pre poznanie, a poznaním v užšom zmysle slova (všeobecne platné pochopenie jestvujúceho vecného stavu), ale aj medzi teóriou poznania a kritikou poznania. Teória poznania musí dostatočne zdôvodniť *quaestio iuris*, čiže zabezpečiť objektivitu a všeobecnú platnosť poznania, upevniť jeho gnozeologickú stránku.

Vychádza z fenomenologickej metódy E. Husserla, ale namiesto jeho transcendentálneho idealizmu sa dá cestou transcendentálneho realizmu, ktorý má rozhodujúci vplyv na dôležité gnozeologické a metafyzické otázky.

¹² Tamtiež, s. 7.

¹³ Tamtiež, s. 9.

¹⁴ Tamtiež, s. 10.

¹⁵ Por. VOLEK, *Teória poznania u Edity Steinovej*, s. 83.

Od E. Kanta preberá termíny *quaestio iuris* a *quaestio facti*, čím jej štruktúra poznania dostáva rovnakú podobu ako Kantova *Prvá kniha transcendentálnej analytiky*, avšak obsahovo s významnými rozdielmi. *Quaestio iuris* (zdôvodnenie, ospravedlnenie poznania) sa pre ňu stáva centrálnou otázkou v teórii poznania, pričom vyzdvihuje nárok na platnosť poznania v súvislosti s formálnou logikou. *Quaestio iuris* a *quaestio facti* sú navzájom prepojené, ich skúmanie nemožno oddeliť. Úzko súvisia s gnozeologickými otázkami. Otázka, či predmety našej skúsenosti majú existenciu nezávislú od každého vedomia alebo či ich pobyt a ich štruktúra je podmienená pobytom a štruktúrou nejakého vedomia, je kľúčovou otázkou, ktorá patrí do špeciálnej teórie poznania a ktorá rozhoduje o idealizme a o realizme. *Quaestio iuris* je gnozeologickou otázkou, ale zároveň aj metafyzickou. Nie je zmysluplné ho oddeľovať od metafyzickej otázky, lebo vysvetľuje otázku oprávnenosti poznania, čiže aj otázku oprávnenosti objektivity predmetov skúseností a sveta, a to je metafyzická otázka. Má byť zodpovedaná transcendentálnym filozofickým skúmaním legitimacy prechodu z imanentnej do transcendentnej sféry. Veď výsledkom analýzy poznania je zistenie, že poznanie má korelát, ktorý je nezávislý na poznaní a je zameraný na niečo, čo má určitú štruktúru (E. Steinová hovorí, že je to to, čo označujeme ako vecný stav) a že to niečo vedie ponad poznanie, a teda ho transcenduje.

Definíciou poznania v užšom zmysle slova sa E. Steinová dostáva k vlastnej teórii poznania, k analýze poznania. Analýza poznania sa zaoberá štruktúrou poznania, a tá je „analýzou toho, ako vzniká poznanie, aké sú jeho základné prvky.“¹⁶

5. ŠTRUKTÚRA POZNANIA: ANALÝZA JEHO VZNIKU A ZÁKLADNÝCH PRVKOV

5.1 Možnosť vzniku poznania

V definícii poznania ako všeobecne platného pochopenia jestvujúceho vecného stavu je vyjadrená objektivita a všeobecná platnosť poznania. Aby poznanie vôbec vzniklo, sú podľa Edity Steinovej potrebné dve podmienky: určitá štruktúra zmyslového materiálu (kategórie), aby sa na jeho báze mohol postaviť intencionálny zážitok, chápanie predmetu a samotné chápanie predmetu (priebeh zmyslových dát) s konštitúciou (stavba pre vedomie) predmetovosti. Konštitúciu predmetovosti ovláda pevná zákonitosť.

5.2 Kategórie

Kategórie sú „elementy, ktoré určujú syntézu“ a zároveň sú aj konštitúciou – podobne ako u Kanta, lenže Edita Steinová „nechápe kategórie ako funkcie subjektivity, ale podľa nej majú absolútne bytie“. Sú nevzniknuté, nepominuteľné, nemeniteľné. Môžu byť materiálne (tvoria gnozeologickú náplň všeobecných foriem predmetov) a formálne (formy, v ktorých vystupuje všetko spoznatel'né bytie), ktoré majú ideálne bytie, ktoré je „v určitom zmysle predpokladom každej reálnej existencie“.

¹⁶ Tamtiež, s. 93.

Materiálne aj formálne kategórie majú „bytie nezávislé od každej subjektivity“ a ideálne bytie, nie však reálnu existenciu. Toto ideálne bytie je apriórne každej skúsenosti a existencii, robí ich možnými. Odráža sa tu esencionalizmus Edity Steinovej.

Oproti Kantovi presne rozlišuje objektívnu a subjektívnu dedukciu a vymedzuje, že objektívnu dedukciou sú „podmienky predmetov skúsenosti“ a subjektívnu dedukciou „podmienky možnej skúsenosti“. Podľa toho kategórie „nemožno chápať len ako čisté funkcie subjektu,“ ale sú zdôvodnené ako logické a zároveň aj ontologické formy. Kategórie „ako logické formy majú význam spôsobov vypovedania a ako ontologické formy majú význam spôsobov bytia.“¹⁷

Viacere kategórie vytvárajú schémy, ktoré nám umožňujú vyjsť ponad zmyslové dáta a chápať niečo ako vec.

5.3 Konštitúcia (chápanie)

Telo je podľa Edity Steinovej miesto, kde sú vnímané pocity, a je teda podmienkou možnosti ich pociťovania. Telo nie je totožné s čistým Ja, z ktorého pociťovanie nevychádza. Čisté Ja je telu transcendentné. Týmto tvrdením dáva najavo, že pocity nie sú skutočnými, imanentnými súčasťami vedomia. Tento postoj je však výsledkom jej určitého vývoja.

Subjekt spracuje pocitové dáta a získa chápanie predmetu. Spracovanie pocitových dát uskutočňuje Ja, ktoré sprostredkuje vyjdenie ponad čisto zmyslové, akési premostenie medzi zmyslovým a rozumovým. Toto chápanie nazýva konštitúciou a definuje ju ako činnosť aktívneho rozumu (*intellectus agens*). Tento akt rozumu je „jedinečnosťou diskurzívne spoznávajúcich duchov“. Okrem *intellectus agens* spolupôsobí aj *intellectus possibilis*,¹⁸ t. j. činnosť možnosti a možnosť k činnosti. Oba spôsoby sú aktuality duchovného subjektu, ktorý je poznávajúci a zároveň chcejúci a ktorý ich aktualizuje v každom svojom akte.

Chápanie, aby sa uskutočnilo, potrebuje dve podmienky: určitú štruktúru zmyslového materiálu (pocitové dáta; vnímanie je u E. Steinovej základnou kostrou reality) a stálu zákonitosť medzi štruktúrou zmyslového materiálu a konštitúciou predmetovosti vo vedomí. Štruktúra veci predpisuje pravidlo javu, ako sa má niečo javiť, určuje jeho „schému“. „Realita sa podľa schém vo vedomí konštruuje korelatívne, a táto korelácia sa nazýva zákonitosť konštitúcie.“¹⁹

6. PODSTATA SAMOSTATNÉHO MYSLENIA E. STEINOVEJ

Z povedaného vyplývajú viaceré znaky samostatného myslenia Edity Steinovej. Peter Volek ho považuje za veľmi plodné predovšetkým pri definícii substancie, pri vypracovaní náuky o transcendentáliách a pri určení pragmatického pravdivostného

¹⁷ Tamtiež, s. 97.

¹⁸ Terminológiu a interpretáciu preberá od Tomáša Akvinského. Por. *De veritate*, q. 1, a. 2; q. 1, a. 10; q. 15, a. 1; q. 22, a. 10–13.

¹⁹ VOLEK, *Teória poznania u Edity Steinovej*, s. 108–109.

kritéria, ktoré pomohlo zdôvodniť realitu vonkajšieho sveta.²⁰ Budeme o nich po jednom uvažovať.

6.1 Definícia substancie u Edity Steinovej

E. Steinová rozvíja tomistickú náuku o *substantii*, *proprietates* a *accidentia communia* a drží sa scholastickej definície „universale“.

Zachytenie podstaty je predpokladom tvorby pojmu. Zmena nie je to isté ako premena. Zmena je substanciálna, premena akcidentálna. Ako príklad premeny uvádza mládenca, ktorý dozrieva v muža, ale „základná stavba“ (*Grundbestand*) zostáva pritom tá istá, t. j. ide o toho istého človeka. Podstata môže byť jednotlivá (individuálna) a všeobecná (univerzálna). Položenie otázky: „Čo je radosť?“ je otázkou o podstate. Ak je cielená na určitú konkrétnu radosť, skúma jednotlivú podstatu. Ak myslí na radosť ako takú, zameriava sa na všeobecnú podstatu. Podstata „tvorí prostredníka medzi podstatovosťou a skutočným svetom na základe dvojitého bytia ako podstatného a skutočného bytia.“²¹ To, čo robí podstatu podstatou, je podstatovosť. To, čo robí červenú červenou, je červeň. Podstatné črty (podľa Heringa, ktorého tu E. Steinová preberá, ide o quiditovosť, *Washftigkeit*, μορφή) napodobňujú podstatovosť, látka (ύλη) odráža skutočnosť.

Podľa Tomáša Akvinského podstata obsahuje látku a formu. Podstata je to, skrze čo vec možno spoznať a zaradiť do druhu a rodu. Látka nie je určená a sama nemôže byť skutočnosťou. Takto chápaná podstata v slovníku E. Steinovej je všeobecná podstata.

Edita Steinová chápe pojem substancie ako podmienku možnosti aktov vlastného Ja.²² Dáva tým najavo svoje transcendentálne chápanie substancie.

6.2 Náuka o transcendentáliách

Transcendentálie patria k zmyslu bytia a sú štyri: jednota, pravda, dobrota a krása. Jednota je transcendentálnym určením, ktoré patrí k formálnej stavbe súcna a je zamerané na samotné súcno. Pravda, dobrota a krása sú transcendentálnymi určeniami, ktoré sú zamerané na vzťah k iným súcnam a predstavujú obsahové určenie alebo stavbu súcna. Edita Steinová sa odvoláva pritom na Tomáša Akvinského,²³ ktorý síce v centrálnych textoch o transcendentáliách nespomína krásu, ale prináša jej definíciu: „Krásne je to, čo vzbudzuje páčivosť.“²⁴ Transcendentálie *verum*, *bonum* a *pulchrum* majú oproti *unum* (kde sa skúma *ens*, *res* a *aliquid*) tú výhodu, že pripúšťajú okrem formálneho výkladu aj obsahový výklad. Označujú totiž vzťah súcna k nejakému duchu, ktorý „môže súcno spoznávať ako pravdivé, dobré a krásne.“ Edita Steinová sa stotožňuje v tomto bode s Tomášom Akvinským a pomenuje je rozlíšené transcendentálie.

²⁰ Por. tamtiež, s. 227–228.

²¹ Tamtiež, s. 179.

²² Por. tamtiež, s. 180.

²³ Niektorí myslitelia ako E. Coreth nepovažujú krásu u Tomáša Akvinského za preukázateľnú. Iní – ako J. B. Lotz a A. Bejas – sú opačného názoru.

²⁴ VOLEK, *Teória poznania u Edity Steinovej*, s. 163.

6.3 Určenie pragmatického pravdivostného kritéria a zdôvodnenie reality vonkajšieho sveta

Edite Steinovej ide – ako sme to videli – o vypracovanie bezpredpokladovej teórie poznania, t. j. takej, ktorá má imanentnú prirodzenosť a kritériá svojej platnosti berie zo samého poznania. Je poznamenaná pomerne silným vplyvom E. Husserla.

Rozlišuje formálne a materiálne kritérium pravdivosti. Formálne kritérium pravdivosti je formálne korektná forma vety, za materiálne kritérium pravdivosti považuje náhľad. Náhľad môže byť priamy – bezprostredný (pri zmyslovom nazeraní) alebo nepriamy – sprostredkovaný (z dôvodov pri dokázaných vetách). Každý nepriamy náhľad spočíva na priamom. Priamy náhľad sa netýka len posledných formálnych princípov zdôvodnenia (logické princípy), ale aj obsahu poznania. Tomáš Akvinský pripúšťa iba náhľad do logických princípov, Edita Steinová aj do obsahu poznania.

Pragmatické pravdivostné kritérium Edity Steinovej nachádzame v rukopise *Potencia a akt*. Hovorí, že „niečo možno pokladať za pravdivé, dokiaľ sa pri styku s vecami dosahuje súhlas s doterajšími skúsenosťami.“²⁵ P. Volek v tom vidí jej odpútanie sa od nazerania podstaty ako náhľadu do obsahov poznania.

Pri kritickom zdôvodnení reality sveta Edita Steinová prechádza ďalším vývojom názorov.

Na začiatku svojej vedeckej činnosti – v dizertačnej práci *K problémom vcítania* – toto zdôvodnenie spája s problémom vcítania (= duchovné chápanie zážitkov cudzích osôb).²⁶ Vcítanie je podmienkou možnosti poznania bytostnej nezávislosti sveta od subjektu, ktorý poznáva. Ide o možný prístup nezávislých subjektov k objektívnemu svetu.

Úvod do filozofie je ďalšou fázou vývoja v jej epistemologických názoroch. Bytie iných subjektov chápe ako nezávislé od vlastného Ja. Nie je ešte rozhodnutá pred voľbou idealizmu alebo realizmu. Nie je jej teda jasné, či skutočný svet je to isté ako zakúšaný svet. Vsúva intersubjektivitu a prichádza už aspoň k tomu záveru, že bytie čistého Ja iných subjektov je nezávislé od vlastného subjektu.

Vonkajší svet je pre ňu zdôvodniteľný aj kategóriami, ktoré nepovažuje ako Kant iba za funkcie subjektivity, ale za prvky, z ktorých sa buduje schéma ako „vec“, za základné štruktúry predmetovosti a za zákony, ktoré konštituujú predmety.

Jej dielo *Cesty poznania Boha* sa vyznačuje operatívnym prístupom k odhaleniu existujúceho vonkajšieho sveta. Svet sa ukazuje ako existujúci skrz reflexiu na činnosť človeka. Necháva tu otvorenú otázku pre základný jazyk. Je to všedný jazyk alebo jazyk prírodných vied? Jazyk prírodných vied podľa nej poukazuje na zmysel a dôvod vonkajšieho sveta ako celku. Týmto metafyzickým postojom sa jej otvára cesta k prirodzenej teológii, k teodiceii.

V neskoršom spise *Potencia a akt* sa objavuje jej transcendentálne-retorzívne a pragmatické zdôvodnenie existencie vonkajšieho sveta. Transcendentálne v zmysle Husserlovej transcendentálnej filozofie poznania a priori. Kategórie sa jej javia ako podmienky možnosti poznania. Logické formy pokladá zároveň za ontologické formy. Existenciu bytia možno teda uchopiť v každom súde ako aj v každom čine.

²⁵ Tamtiež, s. 133.

²⁶ Tamtiež, s. 215.

V diele *Cesty poznania Boha* považuje telo za spojovací článok medzi transcendentným a imanentným svetom. Človek získava skúsenosti zo styku s vecami, čiže pragmaticky. Ak styk s vecami potvrdia doterajšie skúsenosti, tak potom je to dostatočné kritérium na to, aby sa skúsenostná viera mohla pokladať za oprávnenú, za pravdivú. Zabezpečenie intersubjektívneho sveta sa uskutočňuje na základe súhlasu nových skúseností s doterajšími, čiže s existenciou vonkajšieho sveta. Zhoda skúseností zabezpečuje reálnu existenciu cudzích subjektov a vonkajšieho sveta. Pragmatické kritérium Edity Steinovej formuluje P. Volek asi takto: Ak existuje konzistencia vo výrokoch získaných zo skúseností, tak potom pochybnosť je neodôvodnená.²⁷ Takýto postoj vidíme napríklad aj v pasáži, kde podľa slov sv. Pavla (Rim 1,20) Edita Steinová tvrdí, že to, čo je v Bohu neviditeľné – jeho večnú moc a božstvo –, možno od stvorenia sveta rozumom poznávať zo stvorených vecí. Podľa nej Sväté písmo preto vysvetľuje „niektoré veci iba vzhľadom k správaniu občanov a zákonov, iné v dokonalej čistote; jedny ľudským spôsobom, druhé nadzemským a dokonalým...“²⁸

Konečné a večné bytie rozvíja korešpondenčnú teóriu pravdy. Edita Steinová ju získala intencionálnou analýzou, ktorá skúma intencie výrokov. Adekváciu (zhodu) medzi myslením a bytím nechápe v zmysle teórie obrazu a výslovne ju odmieta v *Potencii a akte*. Podľa teórie obrazu je totiž v ľudskom vedomí obraz skutočnosti. Myslenie Edity Steinovej je totožné s adekvátnou teóriou pravdy Tomáša Akvinského,²⁹ ktorý nebol poplatný teórii obrazu.

Intencionálna analýza je identická s operatívnou analýzou, ak sa pravda výroku aj pozná, t. j. keď jestvuje pravdivostné kritérium, ktoré by bolo dostatočné k tomu, aby sa mohla určiť pravdivosť výroku. Operatívna analýza je výhodnejšia, lebo sa ňou získa zároveň pravdivostné kritérium. Podľa pravdivostného kritéria možno určiť pravdivosť výroku.

7. ZÁVER

Dotkli sme sa viacerých aspektov teórie poznania Edity Steinovej, uvažujúc o rozdieloch medzi analytickou a metafyzickou teóriou poznania, o integrujúcej múdrosti a predovšetkým o základoch jej teórie poznania, ktoré tvorí rozlišovanie medzi *quaestio facti* a *quaestio iuris*, hoci obe sú navzájom prepojené a úzko súvisia tak s gnozeologickými, ako aj metafyzickými otázkami.

Odpoveď na kľúčovú otázku (či predmety našej skúsenosti majú existenciu nezávislú od každého vedomia alebo či ich pobyt a ich štruktúra je podmienená

²⁷ Por. tamtiež, s. 218.

²⁸ „Nach den Worten des hl. Paulus ist die ganze sichtbare Weltschöpfung vor das unsichtbare Wesen Gottes hingestellt. [Gemeint ist wohl Röm 1,20] Deshalb betrachten die heiligen Schriftsteller manche Dinge nur im Hinblick auf die bürgerlichen Verhältnisse und die Gesetze, andere in vollkommener Reinheit; die einen auf menschliche Weise, andere in vollkommener Reinheit.“ Edith STEIN, *Wege der Gotteserkenntnis: Studie zu Dionysius Areopagita und Übersetzung seiner Werke*, ed. Beate Beckmann a Viki Ranff, Edith-Stein-Gesamtausgabe, sv. 17, Freiburg im Breisgau: Herder, 2003, s. 31.

²⁹ Adekvátna teória je „zhoda poznania so svojím predmetom“. Por. *De veritate*, q. 1, a. 1, c; S.c.g. I, 62.

pobytom a štruktúrou nejakého vedomia) rozhodne o voľbe pre idealizmus alebo realizmus.

E. Steinová analýzou poznania zisťuje, že poznanie má korelát, ktorý je nezávislý na poznaní a je zameraný na niečo, čo má určitú štruktúru (vecný stav) a že to „niečo“ vedie ponad poznanie, ktoré týmto faktom transcenduje. Takto sa dostáva k štruktúre poznania, ktorej základnými piliermi sú možnosť vzniku poznania, kategórie a konštitúcia, alebo chápanie.

Prvky samostatného myslenia Edity Steinovej (substancia, transcendentálne a pravdivostné kritérium pre zdôvodnenie reality vonkajšieho sveta) vrcholia v jej pragmatickom pravdivostnom kritériu a v konštatovaní, že ak existuje konzistencia vo výrokoch získaných zo skúseností, tak potom pochybnosť je neodôvodnená.

Edita Steinová operatívne zdôvodnila realitu sveta aspoň v náznakoch už v r. 1918 v liste Romanovi Ingardenovi, ale plnšie ho rozvíjala neskôr, hlavne vo svojich posledných dielach, predovšetkým v *Potencii a akte* a v *Cestách poznania Boha*. Opakuje toto svoje zdôvodnenie na každom stupni svojho filozofického vývoja, vždy znova odhaľuje totožnosť logických a ontologických foriem. Telo je spojovacím členom medzi imanentným a transcendentným svetom. Je to pragmatické zdôvodnenie, lebo sa uskutočňuje v styku s vecami, s ktorými potvrdzuje doterajšie skúsenosti, a preto to považuje za dostatočné kritérium na to, aby sa skúsenostná viera³⁰ mohla pokladať za oprávnenú, za pravdivú.

Týmto spôsobom sa jej náuka o poznaní začína približovať k náuke Tomáša Akvinského, jej metafyzický realizmus sa stáva relevantným.

The Structure of the Real Objects of Metaphysical Realism and the Essence of Edith Stein's Independent Thinking

Keywords: Edith Stein; Metaphysics; Theory of knowledge

Abstract: The paper reflects about the dissertation work by Peter Volek and about *Husserl's Phenomenology and St. Thomas Aquinas' Philosophy* by Edith Stein, in the light of Luz González Umeres' thinking. It refers to the contribution of some of Edith Stein's epistemological observations into the theory of knowledge in the structure of the real objects of metaphysical realism, as well as the signification of her independent thinking. At the same time, it reveals the reasons why that important contemporary philosopher looks back to traditional theories with so resolute a metaphysical attitude.

³⁰ Edita osobne čerpala nielen silu z kontaktu s Kristom vo sv. omši a v modlitbe, ale aj zo skutkov lásky voči chudobným. „Andererseits schenkte ihr die Aufmerksamkeit von Jacques Maritain, der ihr sein Werk *Distinguer pour unir ou les degrés du savoir* – Unterscheiden um zu vereinen, oder die Stufen des Erkennens – widmete, große Freude.“ (Pozornosť Jacquesa Maritaina na druhej strane jej spôsobila veľkú radosť, keď jej venoval svoje dielo *Distinguer pour unir, ou, Degrés du savoir* [Rozlišovať, aby sa mohlo zjednocovať, alebo Stupne vedenia]). Por. Romaeus LEUVEN, *Heil im Unheil: Das Leben Edith Steins: Reife und Vollendung*, Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1983, s. 76.